Lauryna Rakickienė

# Mokyklinio amžiaus vaiko ir jaunuolio kognityviosios ir socialinės-emocinės raidos aprašas

6 metai

**Socialinė-emocinė raida**

- Svarbi galimybė iniciatyviai veikti savo artimoje aplinkoje, imtis savo sumanymų ir juos įgyvendinti. Iniciatyva veiklai ir pati veikla svarbesni už veiklos rezultatą. Palaikydami vaikų idėjas, leisdami bandyti ir klysti, susilaikydami nuo vertinimo ir vaikų lyginimo tarpusavyje suaugusieji padeda vystytis vaiko iniciatyvumui.

- Svarbiausia veikla – žaidimas, išlieka ypatingai didelė laisvo (vaidmeninio) žaidimo reikšmė. Sugeba išvystyti sudėtingus žaidimo scenarijus, žaidime bendradarbiauti su bendraamžiais, siekdamas bendro tikslo. Laisvo žaidimo metu vysto socialines kompetencijas, empatiją, savireguliacijos gebėjimus, planavimo gebėjimus ir kt.

- Svarbi įvairios fizinės veiklos galimybė. Natūralus judėjimas žaidžiant ir tyrinėjant aplinką (miške, parke, mokyklos kieme) ne mažiau vertingas nei suaugusiojo vedami sportiniai užsiėmimai.

- Emocijų, elgesio, dėmesio reguliacijos gebėjimai sparčiai vystosi, geba atlikti ir nepatrauklią veiklą, tęsti pradėtą veiklą susidūrę su sunkumais, palaukti savo eilės, nuslopinti netinkamą atsaką, tačiau visi šie gebėjimai menkesni, nei septynmečių-aštuonmečių.

- Atpažįsta, įvardija savo ir aplinkinių emocijas – pyktį, liūdesį, baimę, džiaugsmą, analizuoja, kodėl šios emocijos kilo, adekvačiai reaguoja į aplinkinių emocijas (paguodžia liūdintį ir pan.).

- Būdingos stipriau išreikštos baimės, gali labiau nerimauti, išgyventi kaltę (pvz., pažeidęs taisykles, kažko neatlikęs, nepateisinęs aplinkinių lūkesčių) nei vyresni vaikai.

- Pradeda teikti pirmenybę draugystei su tos pačios lyties bendraamžiais.

**Kognityvioji raida**

- Geba nusakyti ir palyginti daiktų kiekį, grupuoja objektus pagal jų savybes (dydį, spalvą, formą ir kt.) ar atliekamą funkciją, geba išrikiuoti objektus iš eilės pagal tam tikrą savybę.

- Suvokia logines veiksmų sekas, priežasties – pasekmės ryšius.

- Suvokia laiko trukmę, teisingai vartoja laiko sąvokas (rytoj, vakar, po savaitės).

- Geba sklandžiai papasakoti apie savo patirtus įvykius (kur buvo, ką matė ir pan.), atpasakoti girdėtą istoriją. Įdėmiai klausosi pasakojamos istorijos, skaitomos knygos.

- Sparčiai vystosi vizualinės-motorinės integracijos gebėjimai, geba kopijuoti figūras, užrašyti pavienes raides, tiksliai kirpti žirklėmis.

- Pradeda susieti kalbos garsus su jų simboliais. Gerėja kalbos garsų analizės ir sintezės gebėjimai, fonologinės sekos suvokimas (atpažinimas ir atgaminimas), reikalingi sėkmingam skaitymui ir rašymui.

## 7-8 metai

**Socialinė-emocinė raida**

• Suvokia kito asmens požiūrį; supranta, kad skirtingi požiūriai gali kilti iš to, jog skirtingiems žmonėms yra prieinama ne ta pati informacija.

• Savigarba paremta savo kompetencijos patyrimu, sveikai savasties raidai būtina sėkmės galimybė.

• Remiantis asmeninio meistriškumo patirtimi, aplinkinių įtikinėjimais, bendraamžių stebėjimu, emocine

savijauta susidūrus su atitinkama užduotimi formuojasi saviveiksmingumas akademinėje, socialinėje, sporto ir kt. srityse.

• Konstruodamas savo aš-vaizdą ima remtis savęs (išvaizdos, pasiekimų, pomėgių etc.) lyginimu su bendraamžiais.

• Noriai prisiima daugiau atsakomybių, džiaugiasi savo didėjančiu savarankiškumu (pvz., buities darbų namuose, klasės priežiūros, pagalbos mokytojui).

• Draugystės išlieka situacijai specifiškos, paremtos bendra veikla.

• Linkęs griežtai laikytis taisyklių, jų nekvestionuoja.

• Prisiima įvairius socialinius vaidmenis (mokinio, bendraklasio, skauto etc.), pritaiko savo elgesį prie skirtingų situacijų.

• Simbolinį žaidimą ima keisti žaidimai su taisyklėmis (sportiniai, komandiniai, stalo žaidimai).

• Mokosi iš autoritetų, juos laiko nekintamais; pozityvus santykis su mokytoju – būtina sėkmingo mokymosi mokykloje sąlyga.

• Geriau supranta, geba tiksliau įvardinti savo ir aplinkinių emocijas.

• Didėja socialinė kompetencija, kuriai įtaką daro gerėjantis sugebėjimas atsižvelgti į kito poreikius, didėjanti empatija, gerėjantys konflikto sprendimo įgūdžiai.

• Emocijų reguliacija geresnė nei ikimokykliniame amžiuje, tačiau dar būdingi stiprūs neigiami jausmai reaguojant į nesėkmę ar frustraciją, dažnai naudojama įveikos strategija – vengimas ar pasitraukimas iš neigiamus jausmus keliančios situacijos.

**Kognityvioji raida**

• Mąstymas stipriai priklausomas nuo konkretaus patyrimo: mąstymo operacijas taiko atlikdamas veiksmus su konkrečiais fiziškai pasiekiamais objektais ar vidinėmis jų reprezentacijomis mintyse; abstraktaus pobūdžio problemas sprendžia suteikdamas joms konkretų turinį, pavyzdžiui, mąstydamas apie liūdesį įsivaizduoja nelaimingą veiduką ar atlikdamas sudėties veiksmą mintyse – sudedamus pagaliukus.

• Įgytas žinias ar išmoktą problemos sprendimą sėkmingai taiko tokioje pačioje ar analogiškoje situacijoje.

• Geba išrikiuoti objektus iš eilės pagal formą, dydį etc. Išanalizavęs elementų seką gali numatyti, koks kitas sekos elementas, taip pat pats kurti nesudėtingas elementų sekas pagal nurodytą ar savo paties sugalvotą dėsningumą.

• Geba suprasti loginius ryšius tarp sekos elementų ir kelti „tranzitines“ prielaidas (pvz., jei A aukštesnis už B, o B aukštesnis už C, tai A aukštesnis už C).

• Gerėja klasifikavimo gebėjimai: geba identifikuoti ir surūšiuoti objektus pagal vieną ar kelias savybes, pradeda klasifikuoti hierarchiškai (suvokia, kad viena klasė gali apimti kitas).

• Geba atsižvelgti į keletą problemos aspektų vienu metu, užuot susitelkęs į vieną akivaizdžiausią (pavyzdžiui, vertindamas skysčio kiekį stiklinėje atsižvelgti ne tik į skysčio lygį, bet ir stiklinės plotį).

• Geba susieti veiksmą su atvirkštiniu veiksmu. Supranta, kad kažkas gali būti pakeista, o paskui vėl grąžinta į pradinę būseną. Įvaldžiusiam šią operaciją vaikui nebereikia ilgai galvoti, kiek bus 13-6, jei jis ką tik atsakė, kad 6+7 lygu 13.

• Supranta, kad objektų kiekis, ilgis, medžiagos masė, tūris ir pan. išlieka toks pats pakeitus jų išvaizdą, išdėstymą, buvimo vietą, etc.

• Geba sukurti tikslias sudėtingų veiksmų sekų reprezentacijas, tarkim, mintinį kelio iš taško A į tašką B žemėlapį.

• Gerėja erdvinis suvokimas, gerai skiria kryptis; įsimindamas kelią užkoduoja nebe tik esminius orientyrus, bet ir informaciją apie maršrutą, t. y., posūkius ir jų seką.

• Geba suvokti ir sukurti paprastas diagramas, schemas.

• Suvokia matus (ilgio, ploto, tūrio, svorio).

• Geba įsisavinti įvairias praktines sekas (pvz., savaitės dienas, metų mėnesius).
• Suvokia ryšius tarp atstumo, laiko ir greičio.

• Suvokia sudėties, atminties, daugybos (kaip pasikartojančio sudėties veiksmo) operacijas.

• Žodinius uždavinius geba išreikšti skaitiniais veiksmais ir atvirkščiai – kurti žodinius uždavinius pagal pateiktą skaitinį veiksmą.

Vykdomosios funkcijos, dėmesys

• Lyginant su ikimokykliniu amžiumi reikšmingai didėja psichinis lankstumas – gebėjimas efektyviai „perjungti“ psichinės veiklos fokusą pirmyn ir atgal tarp kelių skirtingų užduočių, stimulo savybių, mintinių operacijų, veikimo strategijų. Pavyzdžiui, psichinio lankstumo dėka rašydamas diktantą vaikas geba pakankamai greitai perkelti psichinės veiklos fokusą nuo klausymo prie rašymo ir atvirkščiai.

• Lyginant su ikimokykliniu amžiumi, gerėja slopinančioji kontrolė – gebėjimas nuslopinti dominuojantį, automatinį, patogesnį motorinį, verbalinį ar kognityvinį atsaką, kai to reikalauja užduotis ar situacija. Kognityviuoju lygmeniu slopinančioji kontrolė pasireiškia, pavyzdžiui, rašant sunkesnės rašybos žodį: gerėjant slopinančiajai kontrolei didėja tikimybė, kad vaikas parašys ne tą raidę, kurią girdi žodyje skambant, o tą, kurią yra išmokytas šiame žodyje vartoti. Elgesio lygmeniu slopinančioji kontrolė leidžia pvz., pakelti ranką ir laukti, kol mokytojas pakvies, užuot garsiai šaukus, kai žino atsakymą.

• Didėja veikliosios (darbinės) atminties apimtis, bet dar mažai efektyvus informacijos atnaujinimo (naujos, jau nebeaktualios informacijos pakeitimo nauja aktualia informacija) veikliojoje atmintyje procesas. Pavyzdžiui, atimdamas dviženklius skaičius stulpeliu pasiskolina iš dešimčių, bet pamiršta tai padaręs, nes veikliojoje atmintyje nepakeitė pirminio dešimčių skaitmens naujuoju.

• Dėmesio apimtis lyginant su ikimokykliniu laikotarpiu ilgėja, didėja atsparumas trukdžiams. Geba nepertraukiamai sutelkti dėmesį vienai veiklai bent 15 minučių.

Metakognicija

• Taiko informacijos kartojimą kaip pagrindinę įsiminimo strategiją. Dar negeba efektyviai įvertinti, kokiai informacijai reikia daugiau, kokiai mažiau kartojimo (atsižvelgiant į sudėtingumą, žinomumą, įsiminimo sėkmę etc.).

• Suvokia psichologinių veiksnių reikšmę pažintinių procesų efektyvumui, pvz., supranta, kad sunkiau mokytis, kai esi pavargęs, lengviau prisimeni informaciją, kuri tau įdomi, arba geriau atlieki užduotis, kai susikaupi ir nesiblaškai.

• Ribotą laiką geba dirbti savarankiškai (pradėti, tęsti ir užbaigti konkrečios užduoties, kurią sudaro vienas – du žingsniai, atlikimą).

• Su pagalba pradeda planuoti, stebėti ir vertinti savo veiklą ir jos rezultatus.

• Geba tęsti pradėtą veiklą susidūrę su sunkumais.

Kalba

• Geba išpildyti trijų nurodymų seką.

Geba reguliuoti savo veiklą naudodami vidinę kalbą.

• Kalbėdamas naudoja sudėtingesnes gramatines struktūras, nei ikimokykliniame amžiuje.

• Gerėja sąvokinis mąstymas. Aiškindamas žodžius remiasi nebe funkcijomis ar išorinėmis ypatybėmis, kaip būdinga ikimokykliniame amžiuje, o sinonimais ir priskyrimu tam tikrai klasifikacinei kategorijai.

• Sparčiai plečiasi žodynas.

Skaitymas, rašymas

• Susieja kalbos garsus su jų simboliais. Gerėja kalbos garsų analizės ir sintezės gebėjimai, sekos suvokimas (atpažinimas ir atgaminimas), reikalingi sėkmingam skaitymui ir rašymui.

• Geba dekoduoti žodžius, kurių anksčiau nėra matę, taisyklingai perskaityti pseudo žodžius.

• Skaito vis sklandžiau, bet skaitymo procesas reikalauja valingų pastangų.

• Įvyksta vizualinės motorinės integracijos/ kopijavimo gebėjimų raidos šuolis.

• Geba rašyti dailyraščiu (kursyvu/jungdami raides).

• Pradeda integruoti ir taikyti patirtimi paremtas žinias suvokdami skaitomą tekstą.

## 9-10 metų

**Socialinė-emocinė raida**

• Suvokia skirtumą tarp veiksmo ir ketinimo; supranta, kad veiksmo moralumą nulemia ketinimas, o ne pasekmės, jei pasekmių negalėjome kontroliuoti.

• Taisykles laiko sutartinėmis, reikalingomis bendrai gerovei užtikrinti, gali dėl jų derėtis.

• Supranta moralinį imperatyvą ir juo vadovaujasi.

• Aš-vaizdo pokyčiai: pasakodamas apie save pabrėžia psichologines dimensijas (savybes, bruožus, emocijas), o ne išorinius požymius ar veiklą. Dažnai apibūdina save kitų (draugų, tėvų, mokytojų) akimis.

• Geba „pažvelgti į save iš šono“, analizuoti savo elgesį iš kito žmogaus požiūrio taško (taip pat supranta, kad tą geba ir kiti žmonės).

• Platėja emocinis žodynas.

• Supranta, kad galima jausti daugiau nei vieną emociją vienu metu.

• Toliau gerėja emocijų reguliacija, naudoja nebe tik į situaciją, bet ir į jos vertinimą nukreiptas (kognityvines) strategijas susidoroti su neigiamais jausmais.

**Kognityvioji raida**

• Mąstymas išlieka didžiąja dalimi konkretus.

• Suvokia, kad gali būti daugiau nei vienas būdas tai pačiai problemai spręsti, gali ieškoti alternatyvių sprendimo variantų, tačiau sprendimų ieškojimas didžiąja dalimi dar atsitiktinis ir priklausomas nuo dėmesio procesų (neapmąsto viso galimo problemos sprendimo lauko).

• Atlieka „eksperimentus“ neturėdami hipotezių.

• Išbando naujas problemos sprendimo strategijas, jei mato, kad senosios neveikia.

• Geba suvokti ir kurti sudėtingesnes elementų sekas.

• Suvokia dalybą kaip atvirkštinį daugybos veiksmą.

• Mąsto pagal analogiją, įgytas žinias taiko panašioje (loginių ryšių, o ne išorinio panašumo prasme) situacijoje, ima suprasti perkeltinę prasmę.

• Įsisavinęs bendrąsias taisykles geba jas taikyti konkretiems atvejams (pvz., rašybos taisyklės).

• Geba klasifikuoti objektus hierarchiškai (suvokia, kad viena klasė gali apimti kitas).

Vykdomosios funkcijos, dėmesys

• Veikliosios atminties apimtis išsiplečia iki suaugusiojo lygio (penkių-septynių vienetų). Kadangi remdamasis žiniomis geba organizuoti, sujungti informaciją į stambesnius prasminius vienetus, informacijos, kuria gali operuoti veikliosios atminties saugykloje apimtis didėja itin reikšmingai.

• Gerėja informacijos atnaujinimas veikliojoje atmintyje.

• Toliau didėja psichinis lankstumas, gerėja slopinančioji kontrolė.

• Geba sutelkti dėmesį vienai veiklai iki valandos, jei ji nėra monotoniška ir nereikalauja nuolatinio įtempto mąstymo (pvz. konstravimas, bandymo atlikimas).

• Toliau gerėja atsparumas distraktoriams; geba sutelkti dėmesį ties esminiais dėmesio objekto požymiais ir ignoruoti nereikšmingą informaciją.

• Geba lanksčiau perkelti dėmesį nuo vienų prie kitų stimulo dimensijų, užduoties sąlygų, kad atlieptų momentinius situacijos reikalavimus.

Metakognicija

• Geba suskaidyti sudėtingą užduotį į žingsnius ir suplanuoti geriausią jų atlikimų seką.

• Lanksčiai ir tikslingai naudoja dėmesio resursus planuodamas savo mokymąsi, pvz., mokydamasis naujus žodžius daugiau dėmesio skiria tiems žodžiams, kurių dar neprisimena.

• Pradeda taikyti informacijos organizavimo, grupavimo, pertvarkymo strategijas siekdamas geriau įsiminti informaciją. Efektyviau taiko kartojimo strategiją – teisingai įvertina, kad daugiau reikia kartoti sudėtingesnę, mažiau žinomą, sunkiau įsimenamą informaciją.

Kalba

- Žodyno plėtimasis vis mažiau priklausomas nuo tiesioginės patirties: įtraukti naują žodį į savo žodyną gali remdamiesi vien apibrėžimu.

• Geriau supranta kalbos dviprasmiškumą, ima suvokti subtilesnes metaforas, perkeltinę reikšmę, mėgaujasi žodžių žaismu. Šis pokytis atsispindi šio amžiaus vaikų humore.

• Sėkmingai dekoduoja dviejų lygių verbalinius pranešimus, su kuriais turi ankstesnės patirties (pvz., mamos žodžius "šiukšlės per kraštus virsta" supranta kaip prašymą išnešti šiukšles).

Skaitymas, rašymas

• Skaitymui (rašytinių simbolių pavertimo kalbos garsais, garsų jungimo procesams) tampant vis labiau automatiniu, vaikas daugiau kognityviųjų resursų gali skirti skaitomo teksto prasmės suvokimui. Nuo skaitymo dėl paties skaitymo (įgūdžio lavinimo) pereinama prie skaitymo kaip įrankio informacijai gauti.

• Kuriami rašytiniai tekstai sklandesni, daugiau laiko skiria planavimui, ką ir kaip rašys, tekstai geriau struktūruoti ir apima daugiau detalių.

## 11-12 metų

**Socialinė-emocinė raida**

• Gali suvokti ir atsižvelgti į kelių kitų žmonių alternatyvų požiūrį, taip pat suvokti socialinių grupių požiūrį, apmąstyti situacijas iš skirtingų socialinių, kultūrinių perspektyvų. Formuoja nuostatas įvairių socialinių grupių ir institucijų atžvilgiu.

• Stiprėja stereotipiško lyčiai būdingo elgesio raiška, didėja vidugrupinis favoritizmas. Itin svarbu priklausyti bendraamžių, bendraminčių grupei.

• Gilėja savo kūno suvokimas, formuojasi požiūris į savo kūną bei jo išvaizdą, analizuojamos susijusios patirtys. Darosi itin jautrus privačioje ir viešojoje erdvėje transliuojamoms žinutėms apie

grožio standartus.

**Kognityvioji raida**

• Mąstymas mažiau priklausomas nuo konkretaus patyrimo.

• Vystosi mokslinis, sisteminis, hipotetinis–dedukcinis samprotavimas. Mokosi kelti ir tikrinti hipotezes. Skiria hipotezes ir įrodymus, kurie jas patvirtina arba paneigia. Sistemingai tikrinamos visos galimos problemos sprendimo alternatyvos (nepasiduodama išsėmus akivaizdžiausias galimybes, kaip buvo ankstesniais amžiaus tarpsniais).

• Didėja gebėjimas analizuoti išvadų darymo logiką. Geba padaryti teisingą loginę išvadą iš turimų prielaidų, kai jų turinys neprieštarauja jo empiriniam patyrimui.

• Turimų žinių bazė plečiasi ir darosi geriau organizuota, faktinę informaciją jungia į detalius, hierarchiškai organizuotus tinklus.

Vykdomosios funkcijos, dėmesys

• Toliau didėja psichinis lankstumas, gerėja slopinančioji kontrolė, didėja informacijos atnaujinimo veikliojoje atmintyje efektyvumas.

Metakognicija

• Siekdamas įsiminti informaciją, efektyviau taiko informacijos organizavimo strategiją, pvz., sugrupuoja informaciją į mažiau kategorijų arba į lengviausiai įsimenamus prasminius vienetus.

• Aktyviai siekia susieti naują informaciją su jau žinoma, taip palengvindami naujos informacijos supratimą ir įsiminimą.

• Geba savarankiškai planuotis veiklą, nusistatydami užduočių atlikimo seką ir prioritetus.

Kalba

• Didėja gebėjimas argumentuoti, pagrįsti savo nuomonę.

Skaitymas, rašymas

• Pradeda savarankiškai taikyti teksto suvokimo strategijas (rasti pagrindinę mintį, apibendrinti, kelti klausimus).

• Skaito savo malonumui, geba savarankiškai ar su nedidele pagalba pasirinkti kūrinius, atitinkančius jo pomėgius, interesus ir gebėjimų bei žinių lygį.

• Vis labiau automatizuojamas rašymo procesas. Skiria daugiau laiko suplanuoti rašto darbui, rašto darbai labiau organizuoti ir apima daugiau detalių.

## 13-14 metų

**Socialinė-emocinė raida**

• Pradeda psichologiškai atsiskirti nuo tėvų ir identifikuojasi su bendraamžių grupe. Siekia didinti nepriklausomybę nuo visų suaugusiųjų.

• Darosi labiau kritiškas sau ir aplinkiniams.

• Labai svarbūs statuso ir įvaizdžio klausimai. Socialinis statusas didžiąja dalimi pagrįstas dalyvavimu vienoje ar kitoje bendraamžių grupėje. Didėja konformizmas bendraamžių grupėje.

• Pradeda aktyviai konstruoti savo religinę, etinę sampratą, rūpintis globaliomis visuomenės problemomis.

• Apmąsto profesines galimybes iš asmeninių interesų perspektyvos.

• Siekia intens**y**vaus emocinio patyrimo (pasitikėjimo žaidimai ir pan.).

**Kognityvinė**

• Geba atlikti mintinus veiksmus su abstrakčiomis idėjomis, hipotetiniais procesais ir pan. Mąstymas nebepriklauso nuo to, kas konkretu, apčiuopiama, stebima. Geba spręsti hipotetinę problemą, kuri prieštarauja jo pasaulio suvokimui (pvz., jei jūroje vietoje vandens būtų uogienė, kokiomis savybėmis pasižymėtų vandens gyventojai?).

• Geba padaryti teisingą loginę išvadą iš turimų prielaidų, net kai ji prieštarauja jo empiriniam patyrimui, pvz., geba teisingai nustatyti, kad iš prielaidų „visi paukščiai turi sparnus“ ir „varna turi sparnus“ daroma

išvada „vadinasi, varna yra paukštis“ loginiu požiūriu yra klaidinga.
• Geba sujungti informaciją, gautą iš kelių šaltinių.

Vykdomosios funkcijos, dėmesys

• Baigia formuotis ir suaugusiojo lygį pasiekia „šaltas“ atsako slopinimas (kai nuslopinamas netinkamas atsakas nėra susijęs su emociniais, motyvaciniais veiksniais), „karštas“ atsako slopinimas toliau gerėja.

• Toliau didėja psichinis lankstumas, gerėja informacijos atnaujinimo veikliosios atminties saugykloje gebėjimas.

Metakognicija

• Dėl gerėjančio analitinio mąstymo geba dar efektyviau atlikti užduotis, reguliuoti savo atlikimą – suplanuoti veiklų eiliškumą, stebėti savo progresą siekiant tikslo, įvertinti naudojamų strategijų efektyvumą ir modifikuoti savo veiksmus, jei jie pasirodo neefektyvūs.

Kalba:

• Toliau besiplečiantį žodyną gausiai papildo žodžias, reiškiančiais abstrakčias sąvokas.

• Dekoduoja dviejų lygių verbalinius pranešimus, net kai neturi su jais ankstesnės patirties, remdamiesi kontekstu ir emociniais signalais.

• Naudoja ironiją ir sarkazmą bei geba juos atpažinti remdamasis vien neatitikimu tarp turinio ir konteksto (jaunesniems vaikams reikalinga emocinė informacija – ypatingas balso tonas, emocinės išraiškos ir pan.).

• Gerėja gebėjimas pritaikyti kalbą prie įvairių situacijų, pašnekovų.

• Aktyviai žaidžia su kalba, naudoja ir kuria žargoną, santrupas ir pan.

Skaitymas, rašymas

• Skaitydamas aktyviai konstruoja prasmę integruodamas skaitant gaunamą informaciją į savo turimą žinių sistemą (asimiliuoja į turimas schemas arba jas adaptuoja).

• Vis sėkmingiau taiko teksto suvokimo strategijas (rasti pagrindinę mintį, apibendrinti, kelti klausimus).

• Pradeda analizuoti skaitomo teksto paslėptą prasmę, simbolius.

## 15-16 metų

**Socialinė – emocinė raida**

• Moralinis samprotavimas remiasi paklusimu visuomenės nustatytoms normoms ir taisyklėms, nes tik taip gali būti užtikrintas visuomenės narių saugumas ir gerovė.

• Aktyviai formuoja savo tapatumą išbandydamas skirtingus vaidmenis, sekdamas įvairiais tapatumo modeliais, prisijungdamas prie įvairių grupių.

• Aš-vaizdas dar labiau išplečiamas ir apima nuostatas, ketinimus, įsitikinimus, vaidmenis ir vertybes.

• Draugystės paremtos ištikimybe, pasitikėjimu ir rūpinimusi vienas kito emociniais poreikiais. Būdingas plačiausias draugų ratas.

• Būdingas rizikingas elgesys, siekis greitai pasiekiamo malonumo neatsižvelgiant į galimas pasekmes. Tai susiję su mąstymo egocentrizmu (*„asmeninė legenda“* – įsivaizdavimas, kad jo jausmai, patirtys ir idėjos unikalūs, o jis pats – nepažeidžiamas), didesniu smegenų malonumo centrų aktyvumu ir dar ne visiškai subrendusia „karšta“ slopinančiąja kontrole.

• Apmąstydamas profesines galimybes atsižvelgia ne tik į savo interesus, bet ir gebėjimus, asmenines savybes, profesijos perspektyvumą ir pan.

**Kognityvioji raida**

• Spręsdamas problemas geba remtis abstrakčiu sąvokiniu mąstymu, konstruoja sudėtingas abstrakčių sąvokų sistemas.

• Geba įvertinti reiškinio istorinę perspektyvą (individo, šeimos, tautos, pasaulio kontekstu).

• Geba atskirti logiškas ir nelogiškas išvadas, sekančias iš duotų prielaidų, net jei prielaidos ir išvados nesiremia realiu patyrimu ar jam prieštarauja.

• Samprotauja apie idealus, tobulybę. Apmąsto alternatyvias visuomenines, religines, moralines sistemas.

Metakognicija

• Aktyviai reflektuoja savo mąstymą.

• Būdinga introspekcija, savianalizė.

Kalba

• Geba samprotauti apie abstrakčių sąvokų reikšmę.

Skaitymas, rašymas

• Rašo sklandžiai, vysto asmeninį rašymo stilių.

## 17-18 metų

**Socialinė-emocinė raida**

• Siekia sukurti artimą, rūpesčiu ir abipusiu pasitikėjimų pagrįstą ryšį su kitu žmogumi.

• Mažėja artimų draugų skaičius.

• Mažėja konformizmas bendraamžių grupėje.

• Suvokia, kad ir jis pats ir aplinkiniai (įskaitant tėvus, mokytojus ir kitus autoritetus) turi tiek stiprybių, tiek silpnybių, lūkesčiai savo paties ir aplinkinių atžvilgiu tampa labiau realistiški, tai leidžia kurti tvirtus tarpasmeninius santykius.

• Dažnai dar ne galutinai apsisprendęs dėl profesinės tapatybės.

**Kognityvioji raida**

• Pažintinės kompetencijos iš esmės pasiekia suaugusiojo lygį.

• Informacijos apdorojimo gebėjimai, dėmesio gebėjimai, psichinis lankstumas bei veikliosios atminties atnaujinimas pasiekia piką.

• „Karšta“ slopinančioji kontrolė, susijusi su elgesio ir emocijų reguliacija, toliau vystosi pirmaisiais jauno suaugusiojo tarpsnio metais.

• Plečiantis patirčiai, gilėja supratimas, kad realybė yra sudėtinga, prieštaringa ir paradoksali, kad daugeliui klausimų nėra vieno teisingo atsakymo.

• Konstruoja ir rekonstruoja skaitomo teksto prasmę.